

Rozdział I. Historycznoporównawcze i prawnoporównawcze ujęcie stanowiska prawnego syndyka oraz jego udziału w procesie dotyczącym masy upadłości

§ 1. Uwagi wprowadzające

Rozważania na temat stanowiska prawnego syndyka w procesie dotyczącym masy upadłości należy rozpocząć od analizy historycznoporównawczej i prawnoporównawczej. Jak już wspomniano we wstępie, prawo stanowi część kultury społecznej państw i w tym sensie jest tworem historii¹. Dlatego bez poznania historycznoporównawczego i prawnoporównawczego ujęcia stanowiska prawnego syndyka w procesie dotyczącym masy upadłości nie da się wyjaśnić oraz zrozumieć wielu instytucji związanych z tym zagadnieniem. Dla osiągnięcia tego celu należy przedstawić tę problematykę na przestrzeni dziejów od czasów rzymskich do współczesności w ujęciach: prawa rzymskiego, prawa średniowiecznego i kodeksowego, prawa krajowego oraz prawa międzynarodowego i regulacji wybranych państw.

Pierwsze z nich ma ukazać rozwój instytucji syndyka w ogólności oraz odpowiedzieć na pytania o sposób jego ustanowienia, jego rolę w zaspokajaniu wierzycieli oraz o jego związki z procesem i egzekucją.

W ramach drugiego ujęcia trzeba zbadać zakres wpływu prawa rzymskiego na kształtowanie się prawa upadłościowego w średniowieczu oraz kierunki rozwoju ustawodawstw wybranych państw odnośnie do powoływania syndyka i jego roli w zaspokajaniu wierzycieli.

W świetle trzeciego ujęcia stanowisko prawne syndyka w procesie dotyczącym masy upadłości będzie analizowane z punktu widzenia prawa krajowego. Przeprowadzone badania udzielą odpowiedzi na pytania: czy stanowisko prawne syndyka w prawie krajowym jest wyrazem ewolucji historycznej oraz

---

¹ J. Bardach, *Themis a Klio*, s. 24, 26.

czy międzydzielnicowe prawa procesowe i konkursowe miały wpływ na współczesną regulację procesów dotyczących masy upadłości z udziałem syndyka.

W zakresie czwartego ujęcia omawiane zagadnienie zostanie poddane rozważaniom w aspektach prawa międzynarodowego oraz rozwiązań prawnych wybranych państw. Tym samym zostanie wyjaśnione, czy regulacja procesów dotyczących masy upadłości na płaszczyźnie międzynarodowej ma znaczenie i dlaczego. Ponadto, w celu prowadzenia badań prawnoporównawczych w dalszych rozdziałach, omówione zostaną rozwiązania prawne wybranych państw i podjęta zostanie próba określenia cech wspólnych porównywanych regulacji w zakresie udziału syndyka w procesach dotyczących masy upadłości.

§ 2. Prawo rzymskie

Prawo rzymskie, choć jest źródłem prawa upadłościowego, nie wykształciło instytucji syndyka w tradycyjnym ujęciu². Wypracowane wówczas konstrukcje prawne stanowiły wzór dla późniejszych koncepcji. Stąd zasadne jest przybliżenie genezy syndyka masy upadłości, ze szczególnym uwzględnieniem zasad jego ustanawiania, jego roli w zaspokajaniu wierzycieli i jego związków procesem i egzekucją.

Upadłość tkwi w egzekucji (*executio*). Jej początki wiążą się z przepisami § 117 i 118 Kodeksu Hammurabiego (1792–1750 r. p.n.e.). Natomiast w Ustawie XII tablic (*Lex duodecim tabularum*), która powstała w V w. p.n.e., można odnaleźć elementy wspólnego zaspokajania wierzycieli. W jej części trzeciej stwierdzono: *tertiis nundinis partis secanto. Si plus minusve secuerunt se fraude esto*³. Z przekładu płynie wniosek, że wierzyciele byli uprawnieni do przeprowadzenia na dłużniku egzekucji totalnej w przypadku nieuregulowania przez niego długu w ciągu trzech dni targowych⁴. Pod pojęciem egzekucji totalnej rozumiano uprawnienie do sprzedaży dłużnika w niewolę albo jego zgładzenia i rozczłonkowania jego ciała na części odpowiednio do udziałów w wierzytelnościach⁵.

---

² Syndyk został określonym mianem „instytucji” za J. Jamiołkowskim (Geneza instytucji syndyka masy upadłości, PE 2000, Nr 5, s. 5), K. Korzanem (Stanowisko prawne syndyka masy upadłości i jego kwalifikacje, PPH 1993, Nr 8, s. 8), A. G. Harla [Syndyk masy upadłości w polskim prawie cywilnym (materialnym i procesowym), Warszawa 2007, s. 118]. Na temat pojęcia instytucji prawnej zob. szerzej T. Pietrzykowski, Instytucje prawne i sprzężenie reguł, PS 2010, Nr 11–12, s. 52–66.

³ W. Uhlenbruck, Zur Geschichte des Konkurses, DZWIR 2007, Nr 17, s. 2.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Przyjmuje się, że zwrot: *tertiis nundinis partis secanto* oznacza, iż „trzeciego dnia targowego wierzyciele mogą podzielić na części stosownie do udziału w wierzytelnościach”. Dlatego wyrażono wątpliwość, czy przepis dotyczy podziału majątku dłużnika, czy rozczłonkowania jego ciała. Aktualnie uznaje się za trafny drugi pogląd (tak J. M. Rosenberg, Postępowanie upadłościowe w prawodawstwie

Mówiono wówczas o *trans tiberim vendere*⁶. Dopiero jednak w pretorskiej egzekucji majątkowej, wyłonionej w ostatnich latach republiki, zawarte zostały elementy odpowiadające instytucji syndyka w osobach *curator bonorum* oraz *magistra bonorum* pełniących funkcję zarządcy majątku dłużnika. Ich ustanowienie poprzedzał proces formułkowy obejmujący egzekucję osobistą oraz egzekucję majątkową. Oba sposoby egzekucji wiązały się z wytoczeniem powództwa *actio iudicati*. Przegranie sprawy przez pozwanego powodowało powstanie po jego stronie obowiązku dobrowolnego spełnienia świadczenia w terminie 30 dni. Uchybienie temu obowiązkowi uprawniało pretora na wniosek wierzyciela do prowadzenia egzekucji według jego wyboru na osobie dłużnika lub na jego majątku. Egzekucja majątkowa kierowana była przeciwko składnikom majątkowym dłużnika i przybierała postać uniwersalnej sprzedaży majątku albo tzw. upadłości⁷. Uniwersalna sprzedaż majątku była realizowana w dwóch etapach, tj. *missio in possessionem bonorum* oraz *venditio bonorum*⁸. W pierwszym etapie istotną rolę odgrywał *curator bonorum*, w drugim zaś *magister bonorum*.

Kurator majątku (*curator bonorum*) ustanawiany był przez pretora w pierwszym etapie egzekucji (*missio in possessionem bonorum*, *missio in bona*), polegającym na wprowadzeniu wszystkich wierzycieli w posiadanie majątku dłużnika. Czynność tę poprzedzało publiczne wezwanie wierzycieli (*concursum creditorum*) do zgłoszenia swoich należności. Skutkiem *missio in bona* było uzyskanie przez wierzyciela dzierżenia (*detentio*) majątku dłużnika, który sam zostawał jego posiadaczem (*possessor*). Wierzycielowi w ramach *detentio* przysługiwał zastaw na majątku (tzw. *pignus pretorium*), który polegał na sprawowaniu nadzoru nad majątkiem jedynie i w celu uniemożliwienia dłużnikowi jego wywłaszczenia lub ukrycia (*missio in bona rei servandae causa*)⁹. Jednakże pretor na wniosek wierzyciela mógł wyznaczyć kuratora majątku wykonującego zarząd majątkiem dłużnika wraz z wierzycielami. *Curator bonorum* administrował wtedy majątkiem dłużnika, dbał o zachowanie tego majątku i strzegł go, dążąc do równomiernego zaspokojenia wierzycieli¹⁰ oraz zawiadamiał pozostałych wierzycieli o uniwersalnej sprzedaży majątku (*proscriptio bonorum*) przez wezwanie wierzycieli do egzekucji, w celu zgłoszenia swoich roszczeń i podjęcia *actio*

---

rzymskim, GS 1996, Nr 12, s. 8; W. Uhlenbruck, Zur Geschichte, s. 2; M. Kuryłowicz, Prawo rzymskie jako ideał „prawa dobrego i sprawiedliwego”, PPE 2010, Nr 10, s. 18, 30 i powołana tam literatura).

⁶ W. Uhlenbruck, Zur Geschichte, s. 2.

⁷ W. Osuchowski, Zarys rzymskiego prawa prywatnego, Warszawa 1966, s. 195.

⁸ *Venditio bonorum* zanikło w procesie kognicyjnym. Zastąpiło ją *distractio bonorum*, którą stosowano w przypadku niewypłacalności dłużnika albo gdy było kilku wierzycieli (W. Rozwadowski, Prawo rzymskie. Zarys wykładu z wyborem źródeł, Poznań 1992, s. 81).

⁹ W. Bojarski, Prawo rzymskie, Toruń 1994, s. 71.

¹⁰ J. Jamiołkowski, Geneza, s. 52.

*iudicati*¹¹. Na tym etapie dłużnik mógł uregulować swoje sprawy z wierzycielami albo osoba trzecia mogła dać za niego poręczenie¹².

Magister bonorum był powoływany spośród wierzycieli, jeżeli doszło do drugiego etapu egzekucji (*venditio bonorum*), następującego w przypadku niezaspokojenia wierzycieli przez dłużnika lub niezawarcia z nim ugody. Wybór *magistra bonorum* dokonywany był na podstawie upoważnienia pretora lub namiestnika prowincji przez wierzycieli, którzy zgłosili swój udział w egzekucji. *Magister bonorum* składał na początku swego urzędowania przysięgę na ścisłość wykonania udzielonych zarządzeń i poleceń¹³. Do jego podstawowych zadań należała sprzedaż w całości majątku dłużnika¹⁴ temu nabywcy, który zobowiązał się zaspokoić wierzycieli w jak najwyższym stopniu (*pro portione*)¹⁵. Sprzedaż wymagała uprzedniej akceptacji pretora, który zasądzał majątek na rzecz nabywcy (*emptor bonorum*). Nabywca wchodził na miejsce dłużnika i na niego przechodziły w formie *successio in universitatem* wszystkie uprawnienia majątkowe zgodnie z prawem pretorskim¹⁶.

Institucję upadłości (*cessio bonorum*), która polegała na dobrowolnym odstąpieniu majątku wierzycielom, wprowadziła dopiero *Lex Julia* wydana w 90 r. n.e.¹⁷. Jej ogłoszenie było możliwe za pozwoleniem pretora, w przypadku gdy dłużnik stał się niewypłacalny nie z własnej winy (np. wskutek suszy, epidemii lub innej klęski żywiołowej)¹⁸. Upadłość miała charakter egzekucji uniwersalnej, która polegała na wydaniu przez dłużnika całego swojego majątku wierzycielom, co następowało na podstawie jego ustnego albo pisemnego oświadczenia. Majątek ten podlegał sprzedaży w drodze przetargu publicznego. Dłużnik, który poddał się upadłości, był uprzywilejowany, gdyż nie podlegał egzekucji osobistej ani infamii (ujmy na czci obywatelskiej)¹⁹. Za niezapłacone długi dłużnik nadal odpowiadał, ale zawsze w sposób łagodniejszy, ponieważ trwale korzystał z przywileju zwanego *beneficium competentiae*²⁰. Było to upraw-

---

¹¹ J. M. Rosenberg, Postępowanie upadłościowe, s. 3.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ W celu przeprowadzenia takiej sprzedaży *magister bonorum* obejmował w zarząd majątek dłużnika, sporządzał spis inwentarza (aktywa, pasywa), przygotowywał licytację publiczną (*auctio*) w hali przetargowej (*atria auctionaria*), ustalał zgodnie z zaleceniami wierzycieli warunki sprzedaży (*lex bonorum vendendorum*), sporządzał ogłoszenia publiczne o przedmiocie przetargu, jego miejscu, czasie i warunkach.

¹⁵ J. M. Rosenberg, Postępowanie upadłościowe, s. 3; J. Jamiołkowski, Geneza, s. 46–48, 51–52.

¹⁶ H. Osuchowski, Zarys, s. 69.

¹⁷ R. Taubenschlag, W. Kozubski, Historia i instytucje rzymskiego prawa prywatnego, Warszawa 1947, s. 355

¹⁸ M. Kuryłowicz, Prawo rzymskie, s. 19.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ K. Kolańczyk, Prawo rzymskie, Warszawa 1978, s. 159; J. Jamiołkowski, Geneza, s. 50.

nienie czysto osobiste, polegające na tym, że dłużnik mógł zatrzymać dla siebie wartość majątku, jaka służyłaby mu do utrzymania²¹. Z czasem dłużnik uzyskał prawo do przeprowadzenia postępowania ugodowego (układowego) z wierzycielami, ale tylko w zakresie długów spadkowych²².

Przeprowadzona analiza skłania do wniosku, że instytucje *curatora bonorum* oraz *magistra bonorum* były zbliżone do instytucji syndyka. Wyznaczenie takich zarządców związane było z koniecznością zaspokojenia przez nich należności kilku wierzycieli w sytuacji, gdy dłużnik dobrowolnie nie spełnił świadczenia lub był niewypłacalny. Dlatego rola zarządców majątku ujawniała się w egzekucji majątkowej, którą poprzedzał proces. Tym samym związki *curatora bonorum* i *magistra bonorum* z egzekucją majątkową były ściśle. Instytucje te nie istniały bowiem poza taką egzekucją, w tym także w upadłości, która miała charakter dobrowolny, a nie przymusowy.

§ 3. Prawo średniowieczne i kodeksowe

Jak już wspomniano, źródłem prawa upadłościowego jest prawo rzymskie. Jednakże w średniowieczu początki prawa upadłościowego sięgają XIII w. i wiążą się z prawem kupieckim (*ius mercatorum* lub też *lex mercatoria*)²³. Jego rozwój nastąpił na terenie średnich i większych miast włoskich zajmujących się handlem, w szczególności w Mediolanie i Padwie²⁴. Te ostatnie miasta w statutach kupców – odpowiednio z 1330 r. i 1420 r. – zawierały regulacje prawne dotyczące niewypłacalności²⁵. Ich istota skupiała się na naprawieniu szkód wyrządzonych wierzycielom wskutek niewypłacalności dłużnika. U podstaw takiego podejścia legło prawo rzymskie, uzupełnione przez longobardzkie prawo zastawu²⁶. Przyjmowano wówczas, że przesłanką wszczęcia procedury upadłościowej była ucieczka niewypłacalnego kupca z miasta. Stąd dłużnika określano mianem: *debitor fugitivus*²⁷. O upadłości orzekał właściwy organ jurysdykcyjny korporacji kupieckiej lub w niektórych miastach – władze komunalne²⁸.

---

²¹ W. Osuchowski, Zarys, s. 196.

²² M. Kuryłowicz, Prawo rzymskie, s. 19, przypis 33 i powołana tam literatura.

²³ R. Wojciechowski, Debitor fugitivus i początki prawa upadłościowego, [w:] Postępowanie egzekucyjne w dziejach, pod red. P. Jurka, Wrocław 2007, s. 49.

²⁴ Zob. szerzej P. Gottwald, [w:] Insolvenzrechtshandbuch, pod red. P. Gottwalda, München 2006, s. 7.

²⁵ Zob. szerzej R. Wojciechowski, Debitor fugitivus, s. 50, przypis 3.

²⁶ H. Hanisch, Bemerkungen zur Geschichte des internationalen Insolvenzrechts, [w:] Festschrift für Franz Merz zum 65. Geburtstag, pod red. W. Gerhardta, Köln 1992, s. 159–160.

²⁷ R. Wojciechowski, Debitor fugitivus, s. 50.

²⁸ *Ibidem*.

Organizacje te podejmowały decyzje większością głosów wierzycieli, pod kontrolą sędziego i przy jego współdziałaniu²⁹. Ogłoszenie upadłości prowadziło do infamii oraz do egzekucji uniwersalnej³⁰. Tak ukształtowane średniowieczne prawo upadłościowe odróżniają od rzymskich postępowań egzekucyjnych trzy zasadnicze cechy. Po pierwsze, przyjmowano zazwyczaj nieznaną prawu rzymskiemu domniemanie podstępny upadłego. Po drugie, zamiast rzymskiej zasady *prior tempore potior iure*, starano się rozdzielić majątek upadłego mając na względzie *conditio creditorum*³¹. Po trzecie, w późnośredniowiecznym prawie upadłościowym dopuszczano możliwość zawarcia układu pomiędzy dłużnikiem a wierzycielami³².

W XVII–XVIII w. nastąpił rozkwit ustawodawstw krajowych dotyczących upadłości. Można w nich wyodrębnić dwa zasadnicze kierunki³³. Pierwszy, który rozwijał się w miastach i księstwach niemieckich, związany był z dziełem *Salgado de Samoza*, pt. „Labyrinthus creditorum concurrentium ad litem per debitorem communem inter illos causatam”³⁴. Jego trzon opierał się na przekazaniu kierownictwa sądowi nad całą procedurą upadłościową bez czynnego udziału wierzycieli. Dochodzenie każdej wierzytelności następowało na drodze procesu przed sądem, który ogłosił upadłość. Stwarzało to labirynt wzajemnie zwalczających się żądań, przewlekłość oraz rozpiętość postępowania, w którym „gubił się i unicestwiał zarówno interes wierzycieli, jak i dłużnika”³⁵. Drugi nurt rozwinął się w miastach włoskich oraz francuskich. Charakteryzował się daleko idącą swobodą wierzycieli. Dla sądu zastrzeżono wyłącznie funkcje nadzorcze. Dążono także do usunięcia z procedury upadłościowej procesów dłużnika z wierzycielami oraz wierzycieli między sobą, przekazując je do właściwości sądów „zwykłych”. W procedurze upadłościowej następowało jedynie zgłaszanie i ustalanie wierzytelności³⁶. Zajmował się tym zarządca (*sindici, capi dei creditori*), powoływany mocą postanowienia magistratu (*magistratus rupturom, sopraconsoli*)³⁷.

---

²⁹ P. Gottwald, [w:] *Insolvenzrechtshandbuch*, s. 7.

³⁰ R. Wojciechowski, *Debitor fugitivus*, s. 51.

³¹ *Ibidem*, s. 52.

³² P. Gottwald, [w:] *Insolvenzrechtshandbuch*, s. 7.

³³ O. Buber, *Polskie prawo upadłościowe*, Warszawa 1936, s. 6.

³⁴ Należały do nich przykładowo: *die preußische Hypotheken- und Concursordnung* z 1722 r., *der Codex iuris Bavarici iudicarii* z 1753 r., *die Hamburger Neue Fallitenordnung* z 1753 r., *das Corpus juris Fridericianum* z 1783 r., *die Preußische Allgemeine Gerichtsordnung* z 1793 r., *die oldenburgische Hypotheken-, Concurs-, und Vergantungsordnung* z 1814 r., *die braunschweigische Civilproßerordnung* z 1830 r., *die Bürgerliche Prozeßordnung* z 1814 r. (cyt. za F. Baur, R. Stürner, *Zwangsvollstreckungs-, Konkurs-, und Vergleichsrecht*, t. 2, Heidelberg 1990, s. 1).

³⁵ O. Buber, *Polskie prawo*, s. 6.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ F. Baur, R. Stürner, *Zwangsvollstreckungs*, s. 12.

Mysł francuską zapoczątkował *Ordonance de commerce* z 1673 r., wydany przez Ludwika XIV i zastąpiony później przez *Code de commerce* z 15.9.1807 r. Część trzecia tego kodeksu regulowała w art. 437–614 postępowanie upadłościowe. Pierwotny tekst dzielił postępowanie upadłościowe na trzy stadia (fazy). W pierwszym stadium, trybunał w wyroku ogłaszającym upadłość ustanawiał syndyka tymczasowego (*syndic provisoire*), którego zadaniem było zabezpieczenie masy upadłości. W drugim stadium, wierzyciele wybierali *syndic definitif*, którego powinnością było nakłonienie wierzycieli do zawarcia układu. Gdy do jego zawarcia nie doszło, następowało trzecie stadium, tj. likwidacja, w którym wierzyciele wybierali sami spośród siebie *syndic d'union*³⁸. System wyboru syndyka oparty był na prostej większości głosów liczonej „na głowy bez względu na sumy”³⁹. W praktyce dochodziło na tym tle do licznych sporów między wierzycielami oraz do nadużyć. Dlatego w 1838 r. zmieniono zasady wyboru *syndic d'union* w ten sposób, że dokonywał go wyłącznie trybunał⁴⁰.

Rozwiązania prawne zawarte w *Code de commerce* zostały w większym lub mniejszym stopniu przyjęte przez ustawodawstwa austriackie, pruskie i bawarskie. W Austrii zmienione je ordynacją konkursową z 25.12.1868 r.⁴¹, znove-lizowaną 10.12.1914 r.⁴², zaś w państwie niemieckim, po jego konsolidacji, ordynacją konkursową z 10.2.1877 r.⁴³. Cechą charakterystyczną obu regulacji upadłościowych było powierzenie prowadzenia upadłości zarządcy masy oraz uregulowanie wpływu ogłoszenia konkursu na toczące się postępowania dotyczące masy upadłości⁴⁴. Wyboru zarządcy dokonywał sąd (§ 110 niem. KO, § 80 austr. KO), przy czym zgromadzenie wierzycieli mogło wybrać kandydata na zarządcę (§ 80 niem. KO, § 87 austr. KO). Ponadto w prawie niemieckim zarządca masy mógł dalej prowadzić przedsiębiorstwo do czasu podjęcia przez zgromadzenie wierzycieli uchwały, która ograniczałaby lub zakazywałaby kontynuacji działalności gospodarczej (§ 129 i 132 niem. KO). Natomiast w prawie austriackim dalsze wykonywanie przez zarządcę masy działalności gospodarczej uzależnione było od uprzedniej zgody rady wierzycieli wyrażonej w formie uchwały (§ 115 austr. KO). Również oba porządki prawne przewidywały możliwość sto-

³⁸ H. Fruchs, O nowem prawie upadłościowem, Gł. Pr. 1935, Nr 12, s. 763.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Konkursordnung* z 25.12.1868 r., RGBl. Nr 1/1869.

⁴² *Kaiserliche Verordnung über die Einführung einer Konkursordnung, einer Ausgleichsordnung und einer Anfechtungsordnung* z 10.12.1914 r., RGBl. Nr 337/1914.

⁴³ *Konkursordnung* z 10. 2.1877 r., RGBl. I, s. 12.

⁴⁴ Z uwagi na to, że systemy prawne tych państw obowiązywały na ziemiach polskich w prawie upadłościowym okresu rozbiorów oraz międzydzielnicowego prawa konkursowego, regulacje dotyczące wpływu ogłoszenia upadłości na przebieg postępowań dotyczących masy upadłości zostaną omówione w § 4 pracy.

sowania środków przymusu osobistego wobec dłużnika w postaci aresztu w razie podejrzenia ucieczki (§ 98 niem. KO, § 77 austr. KO).

§ 4. Prawo krajowe

Zdaniem *H. Fruchsa*⁴⁵, stanowisko prawne syndyka w prawie polskim jest wyrazem ewolucji historycznej. W celu wykazania tej tezy należy zbadać rozwój prawa upadłościowego na ziemiach polskich. Można w nim wyodrębnić cztery okresy⁴⁶. Pierwszy okres, który trwał od końca XIV w. do 1772 r., to zwyczajowe prawo upadłościowe. Drugi okres, obejmujący czas od 1773 r. do 1919 r., to prawo upadłościowe okresu rozbiorów. Trzeci okres, przypadający na czas od 1920 r. do 1934 r., to międzydzielnicowe prawo konkursowe⁴⁷. Czwarty okres, który rozpoczął się w 1935 r. i trwa nadal, to narodowe prawo upadłościowe. Krańcowe punkty czasowe wyznaczają odpowiednio: zmierzch średniowiecza, pierwszy rozbiór Polski, odzyskanie przez Polskę niepodległości, wejście w życie Prawa upadłościowego z 1934 r.

W zwyczajowym prawie upadłościowym nie rozwinęły się regulacje dotyczące upadłości (konkursu)⁴⁸. Jej elementy można dostrzec w instytucji zbiegu (lepszości) wierzycieli, która rozwijała się odmiennie w sprawach ziemskich, w sprawach miejskich niehandlowych oraz w sprawach handlowych⁴⁹. Zwyczajowe prawo upadłościowe nie ukształtowało regulacji dotyczących wpływu zbiegu wierzycieli na toczące się postępowania sądowe⁵⁰.

---

⁴⁵ *H. Fruchs*, O nowem, s. 763.

⁴⁶ Zob. także nieco inny podział, aczkolwiek również w czterostopniowej skali, zaproponowany przez *R. Adamusa* (Zarys historii źródeł prawa upadłościowego w Polsce, *Jurysta* 2009, Nr 7, s. 25–30).

⁴⁷ Sformułowaniem „międzydzielnicowe prawo konkursowe” posłużono się za *M. Allerhandem* (Międzydzielnicowe prawo konkursowe w państwie Polskiem, *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości, Dział Nieurzędowy* 1920, Nr 3).

⁴⁸ *O. Buber* (Polskie prawo, s. 7) akcentuje również, że w źródłach dawnego prawa polskiego nie znajdujemy ścisłych danych co do materialnych i proceduralnych zasad w sprawach upadłościowych.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Wniosek taki można wyciągnąć z analizy opracowań *J. Rafacza*, Dawny proces polski, Warszawa 1925 oraz *R. Taubenschlaga*, Proces polski XIII i XIV wieku do Statutów Kazimierza Wielkiego, Lwów 1927, w których brak jest informacji na ten temat. Z tej przyczyny rozważania dotyczące zbiegu wierzycieli nie zostaną omówione (zob. szerzej na ten temat *O. Buber*, Polskie prawo, s. 7–8; *M. Owsianka*, Postępowanie egzekucyjne w statutach Kazimierza Wielkiego, *PPE* 2011, Nr 1, s. 5–6; *P. Wiązek*, Postępowanie egzekucyjne w średniowiecznej Polsce, [w:] *Postępowanie egzekucyjne w dziejach*, pod red. *P. Jurka*, Wrocław 2007, s. 78).

W okresie rozbiorów obowiązywało pięć systemów prawnych upadłości, tj. francuski rosyjski, niemiecki i austriacki⁵¹ oraz dodatkowo na Spiszu i Orawie – węgierski⁵². Podjęto wówczas pierwsze próby reformy prawa upadłościowego w duchu narodowym. Inicjatywa ta rozwijała się od 1775 r., kiedy to w konstytucji sejmu ekstraordynaryjnego zawarto regulację obejmującą „Ubezpieczenie długów”⁵³. Z kolei od 1849 r. odbywały się zebrania reprezentantów Zgromadzenia Kupców Miasta Warszawy, które pod kierunkiem *K. Kronenberga*, *J. Blocha*, *D. K. Rosenblumena* aktywnie włączyło się do prac nad zmianą prawa upadłościowego⁵⁴.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości nadal aktualne było prawo upadłościowe państw zaborczych. Jak dostrzegł *M. Allerhand*⁵⁵, po 1919 r. z chwilą połączenia dzielnic ze sobą powstało międzydzielnicowe prawo konkursowe, które nie było jednolite, gdyż nie zostały wydane przepisy co do tego, jakie prawo ma być stosowane w poszczególnych dzielnicach. Przyjmowano jednak, że w stosunku dzielnic do siebie obowiązuje bezwarunkowo zasada uniwersalności⁵⁶. Co się zaś tyczy procesów dotyczących masy upadłości w toku konkursu, uznawano, że o wpływie konkursu na taki proces decyduje prawo dzielnicy, w której został wszczęty proces, niezależnie od tego, w której dzielnicy ogłoszono konkurs⁵⁷. Dlatego zajmowano stanowisko, że na ziemiach polskich „prawo sądu konkursowego” rozstrzyga o tym, „jak daleko sięga władza osoby uprawnionej do działania”⁵⁸, zaś „prawo sądu procesowego” decyduje o wpływie konkursu na przebieg toczących się procesów⁵⁹. Zrozumienie tej problematyki,

---

⁵¹ *B. Stelmachowski*, Prawo upadłościowe ziem zachodnich, Poznań 1932, s. 1–2.

⁵² *M. Allerhand*, Międzydzielnicowe prawo konkursowe, s. 3.

⁵³ Na ten temat zob. *R. Adamus*, *Zarys*, s. 25–26.

⁵⁴ *A. Peretz*, Z powodu projektu ustawy o upadłości, PPH 1926 (bez numeracji), s. 251–252.

⁵⁵ *M. Allerhand*, Międzydzielnicowe prawo konkursowe, s. 3.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 10.

⁵⁷ *M. Allerhand (ibidem, s. 23)* wyjaśniał przykładowo, że w sytuacji kolizji konkursu ogłoszonego na terenie byłej dzielnicy niemieckiej oraz procesu wszczętego przeciwko dłużnikowi na terenie byłej dzielnicy austriackiej, znajdzie zastosowanie – nieznanym prawu niemieckiemu – § 58 ust. 2 austr. KO, zobowiązujący zarządcę masy do złożenia oświadczenia o wstąpieniu do procesu w terminie wskazanym przez sąd procesowy (w przypadku niezłożenia przez zarządcę oświadczenia w terminie przyjmowano, że odmawia on wstąpienia do procesu). Natomiast w razie kolizji procesu cywilnego wszczętego na terenie byłej dzielnicy niemieckiej, niezależnie od tego, na terenie której z pozostałych dzielnic został ogłoszony konkurs, sąd ma obowiązek zastosować § 11 ust. 2 niem. KO, według którego zarządca jest wolny od obowiązku ponoszenia kosztów procesu, gdy natychmiast uzna powództwo wytoczone przeciwko dłużnikowi.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 15.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 23.

z uwzględnieniem międzydzielnicowego prawa procesowego⁶⁰, wymaga chociaż skrótowego przedstawienia ówczesnych rozwiązań normatywnych.

Na terenach byłego Królestwa Kongresowego postępowanie upadłościowe regulowały art. 437–614 Księgi trzeciej „O upadłości i bankructwach” Kodeksu handlowego Napoleona z 10.9.1808 r., wprowadzonego mocą ustawy Sejmu Księstwa Warszawskiego z 24.3.1809 r.⁶¹. Przepisy obejmowały wyłącznie upadłość „handlową”. W byłym Królestwie Kongresowym nie było znane postępowanie ugodowe⁶².

Na obszarze ziem zachodnich i w górnośląskiej części województwa śląskiego zastosowanie znajdowała niemiecka ordynacja konkursowa z 10.2.1877 r.⁶³. Nieco wcześniej obowiązywała ustawa Związku północno-niemieckiego o udzielaniu pomocy prawnej z 21.6.1869 r.⁶⁴, która w § 13–18 regulowała prawo konkursowe⁶⁵. W czasie I wojny światowej wydano w dniu 21.3.1915 r. na okupowanych ziemiach polskich dekret o zarządzeniu nadzoru celem uniknięcia upadłości⁶⁶, zaś w okresie międzywojennym na obszarze Sądu Apelacyjnego w Poznaniu oraz Sądu Okręgowego w Katowicach zastosowanie znajdowało Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 23.12.1927 r. o zapobieganiu upadłości⁶⁷.

Na terytorium zaboru austriackiego i w części cieszyńskiej województwa śląskiego⁶⁸ obowiązywała ustawa konkursowa z 25.12.1868 r.⁶⁹. Natomiast

⁶⁰ Wyrażenie „międzydzielnicowe prawo procesowe” użyto za *M. Allerhandem* (Międzydzielnicowe prawo procesowe w państwie Polskim z uwzględnieniem przepisów przejściowych, *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości, Dział Nieurzędowy* 1920, Nr 7–9).

⁶¹ Zob. *J. Namitkiewicz*, *Kodeks handlowy obowiązujący w b. Królestwie Polskim*, Warszawa 1927, s. 161 i n.; *W. Łodziewski*, *A. Natanson*, *Upadłość*. Tekst ustawy obowiązującej na terenie b. Królestwa Kongresowego wraz z orzecnictwem i komentarzem oraz wzory podań, skarg i protokołów w sprawach upadłościowych, Warszawa 1931, s. 1 i n.; w kwestii znaczenia sędziego komisarza w postępowaniu upadłościowym zob. *G. Lauter*, *Upadłość w świetle praktyki*, Warszawa 1934, s. 86–123.

⁶² *T. Kosiński*, *Rozwój ustawodawstwa cywilnego w Polsce*, *Czasopismo Sędziowskie* 1938, Nr 6, s. 304.

⁶³ *Konkursordnung* z 10.2.1877 r., *RGBl. I*, s. 12.

⁶⁴ Ustawa z 21.6.1869 r. Związku północno-niemieckiego o udzielaniu pomocy prawnej (*Bundesgesetzblatt des Norddeutschen Bundes* z 1869 r., s. 305), cyt. za *M. Allerhandem* (Międzydzielnicowe prawo konkursowe, s. 4).

⁶⁵ *M. Allerhand*, *Międzydzielnicowe prawo konkursowe*, s. 4.

⁶⁶ *Dz. Rozp. G.G. W.* z 1915 r. Nr 12, poz. 13 ze zm. Zob. szerzej na ten temat *A. Peretz*, *Z powodu projektu ustawy o upadłości*, *PPH* 1926, s. 252.

⁶⁷ *Dz.U.* z 1928 r. Nr 3, poz. 20.

⁶⁸ *M. Allerhand*, *Przedmowa do Kodeksu cywilnego z 1931 r., obowiązującego w Małopolsce i na Śląsku Cieszyńskim oraz ustawy dodatkowe*, *Biblioteka Wydawnictw Prawniczych*, Lwów 1936, t. 22, s. 18. Na ten temat zob. także *M. Allerhand*, *Upadłość przy jednym wierzycielu*, *PPC* 1936, Nr 5–6, s. 140.

⁶⁹ *Konkursordnung* z 25.12.1868 r., *RGBl. Nr 1/1869*; zob. szerzej w kwestii źródeł prawa konkursowego w tej części zaboru austriackiego *J. Trammer*, *Ustawa konkursowa wraz z innymi ustawami*